

Genesis 11:1-9*Rudy Van Moere***Het verhaal over de ‘Toren van Babel’**

Bijbelse verhalen zijn soms net schilderijen maar er zijn schilderijen van bijbelse taferelen die in plaats van ze getrouw en correct weer te geven, ervan afwijken, minimaliseren, maximaliseren of zelfs tegenspreken. Kunstenaars zijn soms slechte bijbellezers. Al eens een schilderij gezien waarop de toren van Babel staat afgebeeld? Gewoonlijk raken kijkers geïmponeerd door het geweldige bouwwerk dat meestal eenzaam in de hoogte oprijst.

Weerspiegelen dergelijke schilderijen echt wat het bijbelverhaal wil communiceren? Hoe zou het zijn om het verhaal van de ‘Toren van Babel’ eens nauwgezet te lezen en te bestuderen? Waarom niet een lees oefening waarbij het verhaal stap voor stap onder de loep wordt genomen: verhaalverloop, opbouw, taalgebruik, stijlkenmerken, context, resterende vragen en de balans opmaken? Archeologische en historische data die licht werpen op het begrijpen van het verhaal en vragen omtrent de ontstaansgeschiedenis ervan komen in deze bijdrage niet aan bod. Zij vergen een andersoortige bestudering.

De tekst

De hier op Genesis 11:1-9 gerichte lees oefening gebeurt aan de hand van de vrij concordante vertaling van de NBG '51 die later enkele aanpassingen krijgt. De onderstaande colometrische weergave ervan toont zijn opeenvolgende enkelvoudige zinnen (conform de accentuering in de Masoretische Tekst – zie *Appendix*) met het vierletterwoord JHWH ter vervanging van ‘HERE’. Waar de verteller het woord aan de spelers geeft staat de tekst getabuleerd en zijn de twee scenes met een witregel van elkaar gescheiden.

- 1 De gehele aarde nu was een van taal en een van spraak.
- 2a Toen zij oostwaarts trokken,
- b vonden zij een vlakte In het land Sinear,
- c waar zij zich vestigden.
- 3a En zij zeiden tot elkander:
- b Welaan!
- c laten wij tichelen maken
- d en die goed bakken.
- e En de tichel diende hun tot steen
- f en het asfalt diende hun tot leem.
- 4a Ook zeiden zij:
- b Welaan!
- c laten wij ons een stad bouwen met een toren, waarvan de top tot de hemel reikt,

- d en laten wij ons een naam maken,
 e opdat wij niet over de gehele aarde verstrooid worden.
- 5a Toen daalde JHWH neder om de stad en de toren,
 b die de mensenkinderen bouwden, te bezien,
 6a en JHWH zei:
 b Zie, het is een volk en zij allen hebben een taal.
 c Dit is het begin van hun streven;
 d nu zal niets van wat zij denken te doen voor hen onuitvoerbaar zijn.
 7a Welaan!
 b laat ons nederdalen en daar hun taal verwarren,
 c zodat zij elkanders taal niet verstaan.
 8a Zo verstrooide JHWH hen vandaar over de gehele aarde,
 b en zij staakten de bouw van de stad.
 9a Daarom noemt men haar Babel,
 b omdat JHWH daar de taal van de gehele aarde verward heeft
 c en JHWH hen vandaar over de gehele aarde verstrooid heeft.

Opbouw

Elk bijbelverhaal dient van binnenuit te worden bekeken en zijn textuur te worden geanalyseerd. Zo worden zijn innerlijke structuur met zijn sterke of zwakke punten duidelijk en worden zijn ondersteunende of verfraaiende functies gemarkeerd. De aandachtige lezer van dit Babelverhaal kan twee speerpunten of sturende elementen ontwaren: één in het midden (E) en één aan het einde (E'). De eerste met de aanleiding en de tweede met de uitkomst (Fokkelman 20).

A. een taal en een spraak (vers 1)

B. welaan, laten wij (vers 3)

C. laten wij een stad bouwen (vers 4)

D. laten wij ons een naam maken

E. opdat wij niet over de gehele aarde verspreid worden

A' een taal en een spraak (vers 6)

B' welaan laten wij (vers 7)

C' zij staakten de bouw van de stad (vers 8)

D' daarom noemt men haar Babel (vers 9)

E' en JHWH hen vandaar over de gehele aarde verstrooid heeft

Met korte en krachtige penseeltrekken schetst de schrijver-kunstenaar het handelingsverloop van de van *heel de aarde* (kol hā'ārèts) – als metoniem voor de hele mensheid – en de door haar onder

woorden gebrachte doelstelling. Dit gebeurt in stappen van A naar E. Het begingegiven waarbij alle mensen één taal spreken (A) garandeert hun gemeenschappelijke aanpak (B). Deze drukken zij heel kortdaat uit met een dubbel '**welaan laten wij**'. Met deze aansporende wijs (coh. 1 c.p.) – als typische grammaticale vorm die een beslissing verwoordt – wordt de aanzet en de motivatie tot de bouw van een stad met een toren ingeleid (C). Hun tweevoudige motivering – zich een naam verwerven (D) en niet uiteen willen gaan (E) – komt krachtig over.

Hun handelingen, beslissingen en keuzen lokken van JHWH's kant een spiegelende reactie uit. Eveneens in stappen van A' naar E'. De bovenstaande kleuren zetten dit parallelle vijfdelig verloop helder in de verf. JHWH's vaststelling dat zij één taal spreken (A') met hun resolute en energieke inzet om een stad en een toren te *bouwen* (bānāh) zet diens handelingsverloop in beweging. JHWH spreekt een identiek dubbel *welaan laten wij* uit (de Eeuwige meet hen met dezelfde maat - Rashi). en toont daarmee op zijn minst eenzelfde vastberadenheid (B') als de zich op de bouw werpende mensen (C). Door het in de war sturen van hun taal, stelt hij paal en perk aan de bouw van hun stad (C'). De naamgeving ervan – nl. Babel (i.e. verwarring) – (D') contrasteert met hun sterke wil om zich een naam te verwerven (D). En juist wat zij trachtten te voorkomen om over de aardbol te worden verspreid, gebeurt uiteindelijk toch (E').

Dit verloop in vijf stappen van de eerste scène over de mensheid correspondeert maximaal met de vijf in de tweede scène over JHWH: A-B-C-D-E // A'-B'-C'-D-E. De mensen verplaatsen zich (horizontaal) en maken bouwplannen die zij beginnen uit te voeren met de oprichting van een bouwplaats. Hun ferme determinatie om hun verspreiding in de wereld resoluut tegen de gaan springt in 't oog. Op zijn beurt verplaatst JHWH zich (maar dan verticaal) om hun bouwactiviteiten gade te slaan. Hij taxeert hun gezamenlijke actie als slechts het begin van hun mogelijke kunnen – i.e. de stad en de toren (en mogelijk nog meer dan dat) – zodat JHWH het blokkeert door hun eenheidstaal te verwarren. Bijgevolg moeten zij effectief uiteengaan. Deze radicale ombuiging van de initiële situatie resulteert in het tegendeel van het door hen beoogde doel. R. Abba meende dat de Eeuwige hen door hun eigen lippen zal vernietigen.

▪ beginsituatie (1-2)	↔	▪ eindsituatie (9c)
▪ eenheidstaal (3-4a)	↔	▪ veel talen (9ab)
▪ eenheid (4c)	↔	▪ verdeeldheid (8b)
▪ samenzijn (4e)	↔	▪ uit elkaar zijn (8a / 9c)
▪ op één plaats (2bc)	↔	▪ over de hele aarde (8a / 9c)
▪ een naam maken ! (4d)	↔	▪ naam Babel 'verwarring' ! (9a)

Aandachtige lezers kunnen genoemde tegenstellingen niet *niet* opmerken. Deze enkelvoudige mensheid met één taal op één plaats die eensgezind en energiek doelgerichte bouwactiviteiten

ontplooit en koste wat het kost bijeen wil blijven en zich een naam wil verwerven wordt rechttoe rechtaan door JHWH van zijn eenheidskracht beroofd.

Taalgebruik

Over het algemeen heeft een correct afgebakend bijbels verhaal – figuurlijk gesproken – vaak woorden die worden herhaald en die (hoewel verspreid) met elkaar als schakels in verbinding staan. Zo beklemtonen en versterken deze woorden en woordgroepen samen de inhoud ervan.

In dit korte verhaal van slechts 121 Hebreeuwse woorden dat twee minuten lezen vereist (Fokkelman 11) staan flink wat herhalingen. In de Hebreeuwse tekst (in de Appendix) staan zij ingekleurd.

- 7x: alle (qol)
- 5x: JHWH, taal (sāfā), daar (sjām)
- 4x laten wij ...; één (‘èchad)
- 3x: bouwen (bānāh), *maken* (‘āsāh), stad (‘īr), *welaan* (hāvā); naam (sjēm), verspreiden (pūts), *de hele aarde* (kol hā’ārèts i.e. wereld)
- 2x: verwarren (bālal), *de hele aarde* (kol hā’ārèts i.e. mensheid), neerdalen (jārad), toren (mīgdāl)

Nu blijkt dat juist deze herhaalde woorden – ruim een derde (!) van het verhaal – de essentiële elementen van het verhaal weergeven. Zij evoceren tegengestelde krachten: de verenigde mensheid bakt en bouwt en JHWH verwart en verspreidt. De terminologie van de tekst blijkt dus rond de assen van taal, demografie en bouwprojecten te draaien.

Taal en woorden

In de eerste plaats is er de opvallende vijfvoudige aanwezigheid van het woord *taal* (sāfā). Bij zijn eerste vermelding in 11:1 wordt ‘een van taal’ vergezeld door de parallelle woordgroep ‘een van woorden’ waar de vertalers het lastig mee hebben. *Woorden* (d^evārīm) wordt immers vergezeld van het telwoord één (‘èchad) maar dan in het meervoud (‘^achādīm)! De grammatici Lettinga (78) en Muroaka (322) definiëren dit telwoord als een bijvoeglijk naamwoord dat als ‘enige, enkele’ of ‘meerdere’ kan worden weergegeven. Laatstgenoemde vertaalt beide woordgroepen met ‘dezelfde tong en dezelfde woorden’ (546). Lukas de Grootte gaat – in een aan mij toegestuurd stukje (waarvoor dank) – op grond van het gebruik van ‘^achādīm in een aantal teksten (Gen. 27:43-45; 29:20; Ez. 37:15-19 en Dan. 11:20) voor een vertaling in het meervoud zoals ‘één voor één’, ‘de één na de ander’, ‘veel’ of ‘verschillende’.

Daarnaast houdt De Grootte een pleidooi om aan het voegwoord **en** (ū) tussen beide woordgroepen een adversatieve of tegenstellende functie toe te kennen. Bijgevolg meent hij 11:1 te moeten vertalen als: *en heel de aarde was één van spraak, maar woorden/daden waren ‘verschillend’*. Een

interessante insteek maar toch lijkt het meer coherent om rekening te houden met de context waarin een teneur van een evidente uniformiteit overheerst. De hele eerst scène is er een van eenvormigheid (van hun taal én hun handelingen) waarop JHWH in de verzen 6-7 inhaakt. Het is immers heel moeilijk om in 11:6 hun een volk zijn en hun aller ene taal (6b) los te koppelen of te lezen van al wat zij van plan zijn te *doen* (6dβ):

הֵן עִם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם 6b

וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת 6c

וְעַתָּה לֹא יִבְצֵר מִזֶּהָם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת: 6d

Bijgevolg lijkt het het meest voor de hand liggen om 11:1 te vertalen als ‘... was één van taal *en* (i.e. conjunctief) één van woordenschat’ of als ‘... was één van taal *nl.* / te weten (i.e. explicatief) één van woordenschat’. Dit laatste lijkt o.i. de sterkste papieren te hebben. Zie ook hieronder Robert Alters vertaling van dit vers.

In dit parallellisme van 11:1 vertegenwoordigt de eerste term een algemeen gegeven in de enkelvoudsvorm (i.e. *taal* [sāfā m.sg.]) dat door de tweede term in de meervoudsvorm (nl. *woorden* [devārīm m.pl.]) wordt verklaard of gepreciseerd. Treffende voorbeelden van zo’n explicatieve wāw zijn: ‘in de *herderstas* (bīklī) die hij bij zich had, *nl.* in de *tas voor de slingerstenen* (ū-vajjalqūth)’ (1 Sam. 17:40) en ‘... dan zal ik geven aan u *de stenen tafelen* (‘èt luchōt hā’èvèn), *nl.* *de wet en het gebod* (ū-hattōrāh w^ehammītwāh), die ik opgeschreven heb, om hen te onderwijzen’ (Ex. 24:12). In beide gevallen worden de termen eveneens door het explicatieve voegwoord *en* (ū) verbonden (resp. D.W. Baker 124 en Gesenius 484). Deze laatste definieert als volgt: ‘Vaak is de wāw copulativum ook verklarend (zoals *isque, et quidem* en het Duitse *und zwar* en het Engelse *to wit* en wordt dan wāw explicatiuum genoemd.

Opteren voor de explicatieve wāw harmonieert ook met het *verwarren / vermengen / mixen* (bālal) van hun taal in 11:7 en 9. In Tenach gaat het bij dit werkwoord telkens om meerdere elementen of losse bestanddelen die men gebruikt om er een geheel van te maken. Het enkelvoudige (i.e. taal) kan men echter niet vermengen of verwarren maar wel het meervoudige (i.e. woorden). Terwijl de tekst het gegeven taal vijf keer noemt bepaalt het eerste gebruik ervan dat men die taal als één geheel van woorden moet zien. JHWH gooit als het ware de woorden(schat) door elkaar zoals men de puzzelstukjes van een gemaakte puzzel opnieuw door elkaar kan gooien. Genesis 11:1 kan men dus al parafaserend verklarend weergeven met ‘de hele mensheid had één taal met één woordenschat’. Dit geldt bijvoorbeeld dus niet voor de Nederlandse taal want die beschikt niet over één woordenschat want die heeft zijn varianten in Nederland, Vlaanderen en Suriname. Robert Alter (4 7) vat 11:1

enigszins in een analoge zin op: 'And all the earth was one language, one set of words'. Zo combineert ook hij in de laatste woordgroep de enkelvoudsvorm (i.e. one set) met de meervoudsvorm (i.e. words). Ibn Ezra gaat er heel anders mee om: 'de woorden van de wijze en van de gek waren gelijk' en dat doet ook Rashi 'met één zaak' die tegen JHWH was gericht.

Stad en toren

Verder verraaft het aantal herhalingen in de tekst heel subtiel het verschil tussen het toren- en het stadsmotief. De *stad* (ṭir) wordt driemaal genoemd en vertegenwoordigt het voornaamste middel om bijeen te blijven. De slechts tweevoudige vermelding van de *toren* (mīgdāl) lijkt erop te wijzen dat deze slechts fungeert als een exponent van hun ambitie. Het tweemaal vermelde *verwarren* (bālal) lijkt als een hulpmiddel om het driemaal genoemde verstrooien (pūts) voor te bereiden. Dat bij het stoppen van de bouwactiviteiten de stad *wel* en de toren *niet* wordt vermeld (8), pleit voor het idee dat de toren niet een even belangrijk gegeven vormt noch het belangrijkste is. Anders zou de focus juist op de toren zijn gericht. Dat de bouwers stoppen met het bouwen van de stad, doet vermoeden dat de toren al voltooid was! De Griekse vertaling van het Oude Testament, de Septuaginta (LXX) probeert die ongelijkheid (3x tegenover 2x vermeldingen) weg te poetsen door er 'en de toren' aan toe te voegen.

Cluster van woorden

Met bovenstaande groep van herhaalde woorden kan de lezer het verhaal als volgt niet alleen bondig maar ook nauwkeurig samenvatten:

De mensheid met zijn eenheidstaal vestigde zich in Sinear en bouwde er vastberaden en eensgezind een stad en een supergrote toren om er zich te vestigen en zich een naam te maken. Toen JHWH hun bouwwerken zag, ging hij naar beneden en ... toen hij de onbeperkte potentie van hun projecten zag, besloot hij hun taal (i.e. woordenschat) in de war te brengen en verspreidde hij hen over de hele aarde. Dus stopten zij de bouw van de stad die de naam Babel kreeg.

De bouw van de toren van Babel, 1690
 Etser: Jan Luyken; Auteur: Wilhelmus [Goeree I](#); [Amsterdam Museum](#)

De meeste kunstenaars en illustrators blijken bij hun creaties de stad over het hoofd te hebben gezien of gaven deze slechts een achtergrondfunctie zoals dat bij enkele beroemde doeken het geval is. Waren zij zo gefascineerd door de tot hun verbeelding sprekende wolkenkrabber van toen?

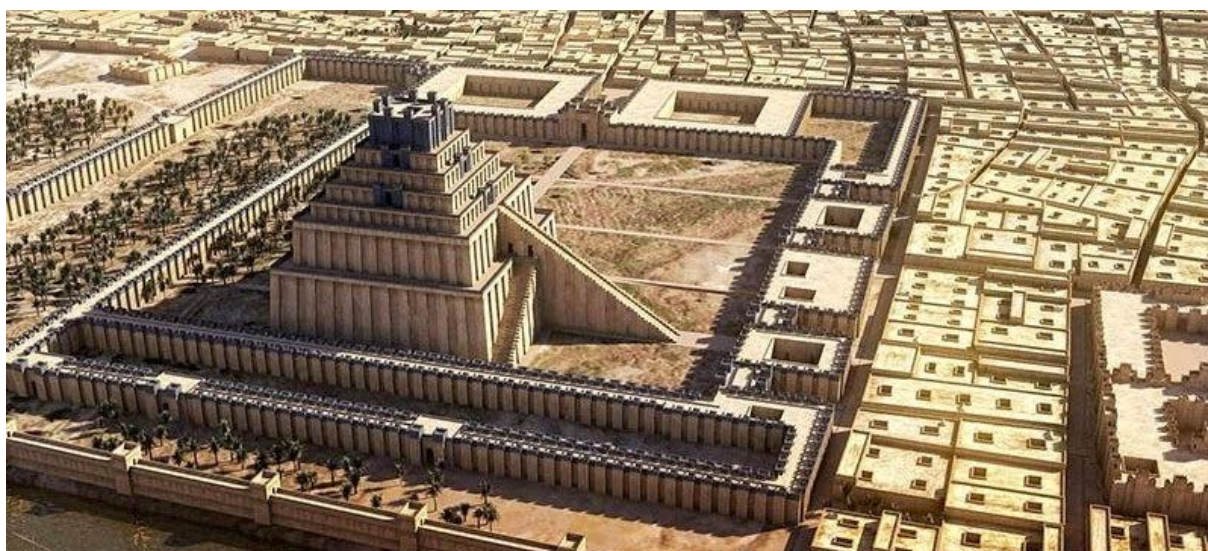

Pieter Bruegel the Elder - The Tower of Babel (Vienna) - Google Art Project

Hebben zij het verhaal niet goed gelezen of werden zij wel of niet door interpretaties van vroegere

generaties van bijbellezers beïnvloed? Sommigen onder hen zagen de toren als een middel om de watermassa's van boven het hemelgewelf tegen te houden (Rashi) of om hoog en droog (op een vluchtheuvel) te kunnen zitten bij een mogelijk nieuwe opkomende zondvloed (Jozefus). Anderen zagen deze toren als een manier voor de Babelbouwers om de hemel te bestormen en dus een confrontatie met de Eeuwige aan te gaan (Rashi). Naar hun mening had hij niet het recht om de hemel alleen voor zichzelf op te eisen en de aarde voor de mensen over te laten (R. Eliëzer). Nog anderen vatten het op als een etiologisch verhaal dat het ontstaan verklaarde van de later beroemd geworden toren E-temen-anki binnen de stad Babylon.

Wanneer in de Bijbel een *toren* (*mīgdāl*) wordt vermeld dan gaat het steeds om een verdedigingstoren, een versterkte toren, een citadel of een vesting. Allerlei elementen in dit verhaal suggereren de invloed van de Mesopotamische cultuur en tonen er sporen van aan zoals het oosten, de vlakke, Sinear, bakken van bakstenen, asfalt en Babel. Bijgevolg lijkt het idee van een tempeltoren niet zo onwaarschijnlijk.

Reconstructie van Etemenanki – de ziggoerat van Marduk, ook gekend als de Toren van Babel (Nyx – Tumbir)

Dit pronkstuk van Babylonische architectuur werd door archeologische vondsten aan het licht gebracht. De Babyloniërs claimden dat de oorsprong van deze ziggoerat bij de goden lag en gaven er de Akkadische naam 'het huis (E) van de stichting (temen) van de lucht (an) en de aarde (ki)' aan. Terwijl de Akkadische naam voor Babel *bab-ilu* (i.e. poort van god) betekent is de Hebreeuwse naam van de stad *Babel* (*bāvēl*) in het bijbelverhaal echter afgeleid van het werkwoord *verwarren* (*bālal*) met een uiteraard ironische of zelfs satirische lading.

Stijlkenmerken

Dit verhaal heeft een aantal stijlgegevens die de lezer nuances doet ontwaren die hij bij een oppervlakkig lezen over het hoofd kan zien. Enerzijds richt de verteller met zijn harmoniërend stijlspel van parallellismen, woordparen, alliteraties en assonanties de aandacht van de lezer op het feit dat de bouwers louter en slechts *ersatzmaterialen* van leem en asfalt gebruiken (3).

nilb^enā l^evēnīm / w^enistr^efā lizrēfā

laten wij bakstenen maken / en die doorbakken

wat^ehī lāhēm hall^evēnīm l^eāvèn / w^ehachamor hājāh lāhēm lachōmèr

en de baksteen diende hen tot steen / en het asfalt diende hen tot mortel

Dit hele technische proces is er een van een continu samenvoegen (i.e. klei en water vermengen; drogen en verhitten) van bakstenen en mortel tot één geheel (van een stad met een toren). Net zoals hun woorden de bouwstenen zijn om hun (ene) taal te spreken, zo sluiten de bakstenen en mortel bij elkaar aan om de bouwwerken te verwezenlijken. Woorden en daden harmoniëren en convergeren om het doel van die ene mensheid te realiseren: een stad, een toren en een taal. Door te verwarren en hen te verstrooien speelt JHWH het samengevoegde – de harmonie tussen hun taal en hun project – uit elkaar!

Daarnaast vangen de oren van de Israëlitische lezers met gemak de ironische toon op van de bijbelverteller. Het brengt hen er hoogstwaarschijnlijk toe om deze in hun ogen inferieure bouwmaterialen – de Babelbouwers beschikken immers niet over steengroeven (Rashi) – te vergelijken met de natuurstenen in hun eigen land. Met zijn pen ridiculiseert hij de Babylonische trots over hun grootse kunnen.

De toren blijkt dan ook maar mensenwerk. Dat zet de verteller in de verf door JHWH (uit de hemel?) te laten *af dalen* (jārad). Hij komt de stad bezien en de *toren* (mīgdāl) die echt *groot* (gādōl) moet zijn – om met zijn *top* of hoofd (rō'sj) de *hemel(en)* (sjāmājīm) te kunnen bereiken. De humor van de verteller doet dit megabouwwerk overkomen als een werk van lilliputters. De lezer kan de alliteraties bij de trits van woorden *hemel(en)* (sjāmājīm) – de plaats die zij willen bereiken – *daar* (sjām) – de plaats waar ze willen blijven – en de *naam* (sjēm) die zij er willen verwerven, nauwelijks over het hoofd zien. Zo markeert de tekst tevens de impliciete antithese tussen JHWH die neerdaalt en *de zonen van de mens* (benē hā'ādām) die hun toren de hoogte in willen doen gaan.

Context

De lezer doet de betekenis van het verhaal enorm tekort als hij geen rekening houdt met de samenhang waarin het staat. Immers als hij het eerste deel van deze eerste boekrol niet goed kent, dan kan de vraag bij hem opkomen waarom JHWH zó sterk op deze menselijke inzet heeft gereageerd. Zoals in elk ander boek moet ook dit verhaal in het licht van zijn literaire context worden begrepen. In dit geval dus in de voorgaande hoofdstukken (1 tot 10) en van de hoofdstukken die erop volgen (12-50).

Vol maken en verspreiden

In het scheppingsverhaal krijgt de mens de opdracht *de aarde* (hā'ārèts) te *vervullen* of *vol te maken* (māl'ē - 1:28). Als Gods beeld (1:26-27) kreeg hij zodoende de grote verantwoordelijkheid om zijn schepper in de hele wereld overal te vertegenwoordigen en te weerspiegelen. De intensiteit en de universaliteit van het kwaad dat zich in Noachs tijd voordeed, is daar een negatief voorbeeld van (6:5). Die generatie van mensen bleek zich tegengesteld aan God te gedragen. Terwijl deze op elke dag van de scheppingsweek (met uitzondering van de tweede dag) deed wat goed was, alles zag en als zeer goed bestempelde, bedachten die mensen niet alleen elke dag dat wat kwaad was maar zij handelden er ook naar. Toen JHWH dit zag en bovendien vaststelde dat *de aarde* (hā'ārèts) *vol was* (m'ālē) van geweld (6:11 en 13) voelde hij zich genoodzaakt om zijn schepping ongedaan te maken. Ter wille van de rechtvaardige en integere Noach en de zijnen wilde hij haar daarna als het ware herscheppen (8:1-22). Bij die nieuwe start herhaalde hij aan Noach zijn initiële opdracht om *de aarde* (hā'ārèts) te *vervullen* of te *bevolken* (9:1). En dat gebeurde het ook: de hele aarde werd bevolkt (9:19).

Blijkbaar wilde God enerzijds dat alle mensen als zijn beelddragers in alle hoeken en windrichtingen van de aarde zijn aanwezigheid zouden garanderen door het doen van het goede. Anderzijds wilde hij een hernieuwde machtsconcentratie van het verkeerde soort zoals vóór de zondvloed vermijden (6:5 en 13). Daarom besloot hij hen over de hele aarde te *verstrooien* (pūts). Dit werkwoord (met Israël als object) komt in Tenach vaak samen voor met zijn equivalent *verspreiden* (zārā). Israël wordt verspreid of verstrooid 'onder alle natiën van het ene einde van de aarde tot het andere' (Deut. 28:64); 'naar alle windstreken' (Jer. 49:32); naar alle windstreken zodat er geen volken zullen zijn waar er geen verdrevenen zullen zijn (Jer. 49:36); (*verstrooid* en *verspreid*) over de landen (Ez. 22:15) en 'verstrooid onder de volken, zodat zij over de landen verspreid raken (Ez. 36:19). Deze voorbeelden tonen aan dat *vervullen* of *vol maken* (zoals in Gen. 1:28 en 9:7) als het resultaat van *verstrooien* en *verspreiden* dienen te worden opgevat. Daar de mensheid zelf geen gevolg gaf aan de opdracht om zich verspreiden om de aarde te vervullen, vond JHWH het nodig om haar daarbij een handje te helpen (11:9).

Bouwen en een naam maken

Een van de belangrijke verhaalelementen draait om de wens van de mensen om zich 'een **naam** (sjēm) te **maken** (ʿāsāh)' (11.4). Wat betekent dat? In Genesis is dit de eerste keer dat dit zelfstandig naamwoord met het werkwoord 'maken' wordt verbonden. Binnen het verhaal blijkt dus alles wat zij denken te *maken* of te *doen* (11:6) hand in hand te gaan met het *maken* van een naam voor henzelf. Verhalen die aan Genesis 11 voorafgaan melden dat namen worden gegeven aan mensen, aan een stad en dat JHWH bij zijn naam wordt genoemd. In sommige gevallen worden mensen en zaken er gewoon bij hun naam genoemd. Opmerkelijk is dat Noach zijn zoon **Naam** (Sjēm) noemt. In het hoofdstuk dat aan het Babelverhaal voorafgaat (Gen. 10:1-32) staan – naast niet minder dan zeven keer de eigenaam **Sjēm** – heel veel namen zonder dat het zelfstandig naamwoord 'naam' voorkomt. Wel wordt er verwezen naar mannen van 'de naam' (ha-sjēm) of beter 'van naam' (6.4) van wie echter – oh ironie – geen enkele eigenaam klinkt. En dat is ook het geval bij deze bouwers terwijl zij wel voor zichzelf een **naam** willen maken (11.4). Met 'Babel' krijgen zij die dan ook maar deze is niet van enige ironie gespeend.

De Genesislezer moet dus wachten tot aan de verschijning van Abram. JHWH zegt in 12:2 tegen hem: 'Ik zal jou tot een **grote** (gādōl) natie maken ... en ik zal jouw **naam** (sjēm) **groot maken** (ʿagaddēlā). Bovendien belooft hij hem te **zegenen** (bārach). Het contrast tussen beide verhalen (11:1-9 en 12: 1-9) kan de lezer immers niet *niet* opmerken en hij kan dan ook niet anders dan de juiste conclusie trekken: het is niet aan de mens om voor zichzelf een naam te maken maar aan God om daar voor te zorgen. Alleen dan kan een dergelijke intentie tot **zegen** (b^erāchā) leiden (12:3).

Tevens leidde JHWH Abram naar het aan hem beloofde land die dat (voor JHWH dixit Buber) in bezit neemt door er altaren te **bouwen** (bānāh) (12:7-8; 13:4, 18). Juist **daar** (sjām), op die plaatsen spreekt hij de **naam** (sjēm) van JHWH uit. Deze trits woorden – **bouwen** (bānāh), **daar** (sjām) en **naam** (sjēm) – fungeert met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid als een knipoog naar dezelfde trits in het Babelverhaal. De zonen van Adam vestigen zich **daar** (sjām) in Sinear (11:2) waar zij zich vestigen en er een stad en toren **bouwen** (bānāh) om zodoende voor zichzelf een **naam** (sjēm) te maken. JHWH reageert door hen **vandaar** (misjām) over de aarde te verspreiden! De tegenstelling tussen het naamgegeven bij de bouwers (i.e. Babel) en dat bij Abram zorgt ook hier voor een markant contrast.

Onbeantwoorde vragen

Alle genoemde observaties en opmerkingen leiden de lezer tot een onderbouwde interpretatie. Dat wil daarom niet zeggen dat hij hiermee alle betekenissen van dit kleine literaire meesterwerk heeft uitgeput. Er blijven nog heel wat vragen. De cruciale vraag is echter hoe JHWH's uitspraak moet worden begrepen: '... en **dit** is het *beginnen* (chālal hi.) van hen van wat zij doen ...' (11:6). Hoe moet **dit** (zè) worden

opgevat? En ... waar denkt JHWH dan aan? Gewoon aan de omvang van hun bouwproject of aan nog heel wat meer van dat? Gaat het om de naam die zij voor zichzelf denken te maken? Taxeert hij het bouwen en het naam maken als een bedreiging voor hem zelf of eerder voor deze mensen en de daaropvolgende generaties? Jammer genoeg ontbreken daarover in Genesis 11:1-9 afdoende indicaties zodat er voor de lezer er niets anders overblijft dan te gissen.

Beschrijft de tekst – los van hun buitensporige ambitie – enerzijds een opzettelijke schending van de goddelijke opdracht? Moet JHWH's reactie als autoritair worden getaxeerd omdat hij hen dwingt te doen wat zij juist niet willen (i.e. hun verspreiding over de aarde)? Gaat het om een straf zoals de generatie van de vloed moest ervaren? Wilde JHWH hen doen begrijpen dat het vertrouwen in eigen kunnen – hun hybris – tot mislukken was gedoemd? Was JHWH op de een of andere manier bang dat hun (tempel)toren hen tot afgodendienst zou verleiden? Of riskeerde de eenvormigheid – dankzij hun eensgezind bouwproject – en hun gemeenschappelijke ideologie bij deze mensen krachten van totalitarisme los te maken? En dus in de zin van o.a. het door George Orwells bedachte totalitaire universum dat een nieuwe taal invoerde (i.e. newspeak of nieuwspraak) waarbij de woorden hun betekenis verloren en er geen ruimte meer was voor persoonlijke gedachten en meningen? Of schuldte er het gevaar in dat de door hen bedachte en geprakkiseerde technologie hun de baas zou kunnen worden en op ontmenselijking zou uitdraaien? Wil het verhaal aantonen waartoe de macht van een gemeenschappelijke taal in staat is en waartoe deze kan leiden?

Of gaat het hier anderzijds om cruciale relationele vragen? Handelen de Babelbouwers uit angst voor JHWH en wilden zijn daarom hun projecten uitvoeren zonder hem daarbij te betrekken? Zijn naam ontbreekt immers in de scène waarin hun handelingen en beweegredenen aan bod komen. Rekening met hem houden doen zij helemaal niet. Doen zij dat vanuit een soort God-is-dood opvatting? Of hebben zij gewoon geen behoefte aan hem als een tegenover, als een partner? De tweede scène waarin hij onuitgenodigd in actie komt, suggereert dat hij juist wél in hen geïnteresseerd is!

Dus vragen te over en *l'embarras du choix* of de moeilijkheid voor de lezers om uit deze overvloed een keuze te maken. Desalniettemin zullen zij het ongetwijfeld wel eens zijn met Nehama Leibowitz dat dit verhaal over 'de bouw van de Toren van Babel een tijdloze toepassing aanreikt' (108) en mogelijk ook met wijlen de christelijke Franse dichter Pierre Emmanuel dat 'zolang er mensen bestaan de toren zal blijven bestaan'.

Balans opmaken

Bovenstaande leesoefening met betrekking tot Genesis 11:1-9 leidt in ieder geval tot de vaststelling dat aan de ene kant alle gegevens naar deze uniforme eenheidsstad convergeren van waaruit een universeel verspreide mensheid ontstond. Bovendien liet dit etiologisch verhaal aan de lezers uit de tijd van de auteur en aan latere generaties toe om uit te leggen hoe het van de ene (oer)taal van de mensheid tot meerdere talen is gekomen. Verder bewijst het verhaal dat JHWH een uniforme en eenstemmige mensheid niet zag zitten en deze voor hen – eerder dan voor zichzelf – als ongunstig of zelfs nefast taxeerde en deze bijgevolg omhoog. Dankzij zijn inbreng kwam het toe een diverse en meerstemmige mensheid.

Aan de andere kant leert het verhaal ook dat God zijn plan voor de eerste mens (1:28) en voor de tweede (9:1) weer op de rails plaatste. Door de mensen over de aarde te verspreiden of deze te bevolken – zoals ook 9:19 leert dat ‘uit Noachs drie zonen de hele aarde (qol hā’ārèts) is *bevolkt* (pūts)’ – en elk hun eigen taal te laten spreken, bracht God de mens weer bij de initiële opzet: de aarde vervullen. Vervullen of bevolken als wat? En met welk doel? Mag de lezer op grond van Gods bedoeling dat de mensen naar zijn beeld over de schepping dienen te heersen (1:26-27) eruit afleiden dat God daarmee ook ... zijn eigen aanwezigheid overal in de wereld wilde markeren en garanderen!?

In tegenstelling tot eerdere ingrepen van God waarbij hij een strafmaat toepaste (t.a.v. de mens in Eden, Kaïn en Noachs generatie) maakt hij hier een eind aan hun sterke drang tot sociale cohesie of samenklontering die – in zijn ogen – negatieve gevolgen kon genereren. JHWH biedt deze generatie van Babelbouwers een andere weg. Er is daarom erg veel voor te zeggen om JHWH’s maatregel niet als straffend maar als opvoedkundig te taxeren. Vervloeken of straffen doet hij niet maar hij zorgt wel voor een oplossing. Hij behoedt hen voor de door hen gekozen uniformiteit – één volk, één taal, één woordenschat, één plaats, één doel, één bouwplan – en voor de mogelijk daaruit voortkomende nefaste gevolgen. Verder merkt de aandachtige lezer zonder moeite op dat het einde van 11:1-9 naadloos aansluit bij het voorgaande parallelle hoofdstuk over de verdeling van de volken over de wereld. Daarin wordt uiteengezet hoe uit één stamvader (Noach) zijn drie zonen en uit hen *geslachten, talen en volken* over respectievelijke *landen* over de aarde *verdeeld* (pārad) werden (9:19 10:5,20,31,32). De titel van deze perikoop hoort dan ook niet 'de toren van Babel' te heten – deze groep woorden staat overigens nergens in de Bijbel (!) – maar wel ‘**De bevolking van de aarde**’.

Bibliografie

Alter, R., *Genesis. Translation and Commentary*, New York & London 1996

Arnold, B.T., *Genesis. The New Cambridge Bible Commentary*, Cambridge 2009.

Baker, D. W., 'Further Examples of the Waw Explicativum', *Vetus Testamentum* Vol. 30, Fasc. 2 (Apr., 1980), 129-136

Bandstra, B., *Genesis 1-11. A Handbook on the Hebrew Text*, Texas 2008.

Cassuto, U., *A Commentary on the Book of Genesis, Part II, From Noah to Abraham*, Jerusalem 1974.

Doukhan, J., *Genesis*, Pacific Press Association, Washington D.C 2016.

Farmer, K.A., 'What Is "This" They Begin to Do?' in: *Preaching Biblical Texts. Expositions by Jewish and Christians Scholars*, F.C. Holmgren & H.E. Schaalman, Grand Rapids 1995, 17-28

Fokkelman, J.P., *Narrative art in Genesis, Specimens of Stylistic and Structural Analysis*, Amsterdam 1975.

Garrett, D., *Rethinking Genesis. The Sources and Authorship of the First Book of the Pentateuch*, Michigan 1991.

Gesenius' Hebrew Grammar, Oxford 1976¹³

Hirsch, S.R., *The Pentateuch. Translation and Commentary. Vol. I, Genesis*, Gateshead 1982.

Jagersma, H. *Genesis 1:1-25:11. Commentaar voor bijbelstudie, onderwijs en prediking*, Nijkerk 1995.

Keil, C.F. & Delitzsch, F., *Commentary on the Old Testament, Vol. I, The Pentateuch*, Michigan 1980.

Leibowitz, N., *Studies in Bereshit (Genesis). In the Context of Ancient and Modern Jewish Bible Commentary*, Jerusalem 1984.

Munk, E., *La voix de la Thora. La Genèse*, Paris 1981.

Rad, G. von, *Das Erste Buch Mose. Genesis*, Göttingen 1964.

SDA Bible Commentary, Vol. 1, Genesis to Deuteronomy, Washington D.C. 1978.

Turner, L., *Genesis*, Sheffield 2009.

Waltke, B.K., *Genesis. A Commentary*, Grand Rapids 2001.

Walton, J.H., *Genesis. NIV Application Commentary*, Grand Rapids MI 2001.

Wenham, G.J., *Genesis 1-15. Word Biblical Commentary*, Nashville 1987.

Wénin, A., *D'Adam à Abraham ou les errances de l'humain. Lecture de Genèse 1,1-12,4*, Paris 2017.

Afbeeldingen van de 'Toren van Babel':

<https://www.google.be/search?q=etemenanki&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjBq7Wa3JPaAhVmLcAKHS1rDaAQsAQINw&biw=1424&bih=934#imgsrc=r40szTn7LvWVTM>:

Genesis 11:1-9^{BHS}

- 1a וַיְהִי כָּל־הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת וּדְבָרִים אַחָדִים:
- 2a וַיְהִי בְּנֹסְעִים מִקְדָּם
- 2b וַיִּמְצְאוּ בְקִעָה בְּאֶרֶץ שֹׁנֵנֶר
- 2c וַיָּשִׁבוּ שֵׁם:
- 3a וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
- 3b **הֲבֵה** נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרָפָה
- 3c וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבָנָה לְאָבֹן
- 3d וַתִּחְמָר הָהָה לָהֶם לְחֹמֶר:
- 4a וַיֹּאמְרוּ
- 4b **הֲבֵה** | נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם
- 4c וּנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם
- 4d פֶּן־נִפְּוֶץ עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ:
- 5a **וַיִּרְא** יְהוָה לְרֹאֵת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל
- 5b אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם:
- 6a וַיֹּאמֶר יְהוָה
- 6b הֵן עַם אֶחָד וְשִׂפְהָ אַחַת לְכָל־ם
- 6c וְזֶה חַחֲלָם לַעֲשׂוֹת
- 6d וַעֲתָה לֹא־יִבְצֵר מִהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת:
- 7a **הֲבֵה** | נִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׂפָתָם
- 7b אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ:
- 8a וַיִּפְּץ יְהוָה אֶת־ם מִשֵּׁם עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ
- 8b וַיִּחְדְּלוּ לְבַנֹּת הָעִיר:
- 9a עַל־כֵּן קָרָא שְׁמֵהּ בָּבֶל
- 9b כִּי־שֵׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ
- 9c וּמִשֵּׁם הִפְּיָצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ: ה